

Öz-Düzenlemeli Öğrenme

Solmaz Aydın
Tazegül Demir Atalay

2. Baskı

Yrd. Doç. Dr. Solmaz AYDIN
Doç. Dr. Tazegül DEMİR ATALAY

ÖZ-DÜZENLEMELİ ÖĞRENME

ISBN 978-605-364-796-6

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

©2015, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Ekim 2014, Ankara
2. Baskı: Mayıs 2015, Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Ayşegül Eroğlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Hilal Sultan Coşkun
Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 770. Sokak No: 105/A
Yenimahalle/ANKARA
(0312-394 55 90)
Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 13987

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

ÖN SÖZ

Yaşanılan yüzyıl tüm dünyada mesafelerin kısaldığı, interaktif ortamların çoğaldığı ve iletişimin hızla arttığı bir çağdır. Bu tür ortamlar insanların paylaşım oluşturduğu ve sürekli etkileşimde olduğu durumları gerekli kılmıştır. Bu paylaşım ve etkileşimler gerek internet ortamında gerekse toplumsal yaşamda bireylerin öğrenme süreçlerini etkin olarak kullanmasını zorunlu hâle getirmiştir. Öğrenme günümüzde zihinsel süreçleri bakımından karmaşık yapısı bir nebze olsun çözülmüş, bunun yanında somut süreci açısından daha fazla parçayı bünyesine dâhil etmiş muazzam bir insan becerisidir. Bu becerinin kazanılması ve devam ettirilmesi ise araştırmacıların söyledikleri gibi öğretenden değil, birebir öğrenenden kaynaklanan ve birey odaklı bir duruma işaret etmektedir.

Son yıllarda yapılan araştırmalar eğitim ortamında öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla eğitim öğretim süreçlerinde öğrencilerin öğrendiklerini gerçek yaşamla ilişkilendirme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerisini artıran öğretim yöntemleri ile eğitim ortamının zenginleştirilmesine çalışılmıştır. Günümüz eğitim sisteminde kendi öğrenmesinin ve yeteneklerinin bilincinde olan, bilgiyi yapılandıran, öğrenme sürecine aktif olarak katılan bireyler yetiştirmek en temel amaç olmuştur. Bu özelliklere sahip bireyler kendi öğrenme süreçlerini düzenleyebilen başarılı öğrenciler olmaktadır. Çağımızda bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmeleri takip edebilen, bilim okuryazarı olan ve kendi öğrenmelerini düzenleyebilen bireylerin yetiştirilmesi eğitim kurumlarından beklenmektedir. Bu açıdan son yüzyılda özellikle üzerinde durulan öz-düzenlemeli öğrenme ve bu kapsamda motivasyonel süreçler öğrenmede ön plana çıkmaktadır.

Öz-düzenleme kişinin kendi öğrenme süreci üzerinde hâkimiyet kurabilmesidir. Motivasyonel süreçler ise temel olarak bireyin kendi yeteneğine olan güvenini ifade eden öz-yeterlik, bireylerin başarılı olmak için oluşturdukları hedefleri ortaya çıkarmaya yönelik inançlarını bildiren amaç yönelimi ve bir görevin tamamlanması için bireyin ona biçtiği değeri ifade eden göreve verilen değerden oluşmaktadır. Öğrenci başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan öz-düzenleme, öz-düzenlemeli öğrenme, öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri, öz-düzenlemeli öğrenme modelleri, öz-düzenleme becerilerinin geliştirilmesi, motivasyonel süreçler ve öz-düzenlemeli öğrenmeye uygun öğretim yöntemleri tarafımızdan yapılan bu çalışmanın temel içerik alanlarını oluşturmaktadır.

Öz-düzenlemeli öğrenme konusunda ülkemizde yeterli sayıda kitapların bulunmaması ve çalışmaların yetersiz sayıda olması böyle bir çalışma yapma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Yurtdışında yaygın bir şekilde çalışılan öz-düzenlemeli öğrenmenin ülkemizde de bilinmesine ve öğretim sürecine katılmasına katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Bu kitap ile çok geniş bir konu olan ve birçok boyutu içeren öz-düzenlemeli öğrenme için sadece bir giriş yapılmaya ve konunun temel hatları verilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde öğrencilere, öğretmenlere ve bu konuda çalışan araştırmacılara öz-düzenlemeli öğrenme kısaca tanıtılmak istenmektedir.

Bu kitabın yazım süreci birkaç senelik bir birikimin ve hazırlığın sonunda tamamlanmıştır. Konu ile ilgili birçok yurt dışı çalışma incelenmiş ve konunun temel hatları belirlenmiştir. Öz-düzenlemeli öğrenmede özellikle Zimmerman, B. J. ve Pintrich, P. R. gibi alanın öncü araştırmacılarının öz-düzenleme kuramları temel alınmıştır. Ayrıca kitaptaki bazı kısımlar yazarların “Proje Tabanlı Öğrenme Ortamlarının Biyoloji Öğretmen Adaylarının Öz-Düzenleme Seviyeleri ve Öz-Yeterlik İnançları Üzerine Etkisi (2012)” ve “İlköğretim Öğrencilerinin Yaratıcı Yazma Becerileri İle Yazma Özyeterlik Algısı ve Başarı Amaç Yönelimi Türleri İlişkisinin Değerlendirilmesi (2011)” başlıklı doktora tez çalışmalarından alınmış, bazı bölümler genişletilmiş ve yeni bölümler eklenmiştir.

Mayıs 2015, Ankara

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	iii
--------------	-----

1. BÖLÜM ÖZ-DÜZENLEME NEDİR?

BÖLÜM İÇERİĞİ	1
KAZANIMLAR.....	1
1.1. Öz-Düzenleme Nedir?	2
1.2. Öz-Düzenlemeli Öğrenme	3
1.2.1. Öz-Düzenlemeli Öğrenenlerin Özellikleri.....	6
1.2.2. Öz-Düzenlemeli Öğrenme Stratejileri.....	8
1.2.2.1. Bilişsel Öğrenme Stratejileri	8
1.2.2.2. Üst Biliş Stratejileri.....	9
1.2.2.3. Kaynak Yönetme Stratejileri	11
1.2.2.4. Diğer Öğrenme Stratejileri.....	14
1.3. Öz-Yönelimli Geri Bildirim Döngüsü	16
1.4. Motivasyonel Süreçler	17
1.4.1. Öz-Yeterlik	17
1.4.2. Göreve Verilen Değer.....	24
1.4.3. Amaç Yönelimi.....	29

2. BÖLÜM ÖZ-DÜZENLEMELİ ÖĞRENME MODELLERİ

BÖLÜM İÇERİĞİ	37
KAZANIMLAR.....	37
2.1. Öz-Düzenlemeli Öğrenme Modelleri	38
2.1.1. Boekaerts'in Uyarlanabilen Öğrenme Modeli	41
2.1.2. Borkowski'nin Süreç Odaklı Üst Biliş Modeli	42

2.1.3. Pintrich'in Öz-Düzenlemeye Dayalı Öğrenmeye İlişkin Modeli	43
2.1.4. Winne ve Hadwin'in Dört Aşamalı Öz-Düzenlemeye Dayalı Öğrenme Modeli	44
2.1.5. Zimmerman'ın Sosyal Bilişsel Öz-Düzenleme Modeli	46
2.1.6. Kanfer'in Üç Aşamalı Öz-Düzenleme Modeli	48

3. BÖLÜM

ÖZ DÜZENLEMELİ ÖĞRENMENİN UYGULANMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

BÖLÜM İÇERİĞİ	51
KAZANIMLAR.....	51
3.1. Öz-Düzenlemenin Gelişimi	52
3.2. Öz-Düzenlemeyi Değerlendirme Araçları	54
1. Anketler	54
2. Gözlemler	54
3. Görüşmeler.....	55
4. Sesli Düşünme Protokolleri	55
5. Zihinsel Olay ve Süreçlerin İzleri (İz Metodu)	55
6. Durumsal Yönlendirmeler	56
7. Öğretmen Değerlendirmeleri	56
8. Günlük Tutma.....	56
3.3 Öz-Düzenlemeli Öğrenme ve Öğretmen	57
3.4. Sınıfta Öz-Düzenlemeli Öğrenmenin Uygulanması.....	60
3.5. Öz-Düzenleme Becerilerinin Geliştirilmesi.....	64

4. BÖLÜM

ÖZ-DÜZENLEMİYİ ARTIRAN ÖĞRETİM UYGULAMALARI

BÖLÜM İÇERİĞİ	73
KAZANIMLAR.....	73
1. Stratejik İçerik Öğrenme Yaklaşımı (Strategic Content Learning) ..	74

Bire-Bir Öğretim.....	75
Küçük-Grupla Öğretim	76
Tüm-Sınıfla Öğretim	76
2. Proje Tabanlı Öğrenme	77
3. Tartışma Yöntemi.....	83
4. Teknoloji Kullanımı.....	85
5. Sorgulayıcı Öğrenme.....	91
6. İşbirlikli Öğrenme.....	93
7. Ev Ödevleri	97

5. BÖLÜM

ÖZ-DÜZENLEMELİ ÖĞRENMEYE UYGUN ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

BÖLÜM İÇERİĞİ	105
KAZANIMLAR.....	105
1- Öz-Düzenlemeli Öğrenmeye Uygun Örnek Çalışma Süreci	106
2- Öz-Düzenlemeli Öğrenmeye Uygun Örnek Ders Planı	107
3- Öz-Düzenlemeli Öğrenmeye Uygun Örnek Ders Planı	108
4- Çalışma Kâğıdı.....	109
5- Öz-Düzenlemeli Öğrenmeye Uygun Örnek Ders Planı	110
Akran ve Öz-Değerlendirme Formu	111
Kaynakça	113

1. BÖLÜM

ÖZ-DÜZENLEME NEDİR?

BÖLÜM İÇERİĞİ

- Öz-düzenleme
- Öz-düzenlemeli öğrenme
 - Öz-düzenlemeli öğrenenlerin özellikleri
 - Öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri
 - Bilişsel öğrenme stratejileri
 - Üst biliş stratejileri
 - Kaynak yönetme stratejileri
 - Diğer öğrenme stratejileri
 - Öz-yönelimli geri bildirim döngüsü
 - Motivasyonel Süreçler
 - Öz-yeterlik
 - Göreve verilen değer
 - Amaç yönelimi

KAZANIMLAR

Bu bölümün sonunda;

- ✓ Öz-düzenleme tanımlanabilecek,
- ✓ Öz-düzenlemeli öğrenme tanımlanabilecek,
- ✓ Öz-düzenlemeli öğrenmenin süreçleri açıklanabilecek,
- ✓ Öz-düzenlemeli öğrenmenin özellikleri sıralanabilecek ve tanımlanabilecek,
- ✓ Öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri açıklanabilecek,
- ✓ Motivasyonel süreçler tanımlanabilecek ve açıklanabilecek.

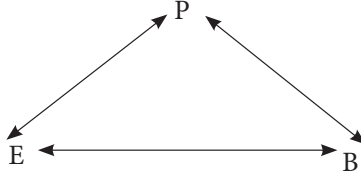
1.1. Öz-Düzenleme Nedir?

Eğitim ortamında bazı öğrenciler konuları kolaylıkla anlar ve çalışmaya yüksek derecede istekli görünür. Ancak bazılarının bilgiyi anlama ve akılda tutmada zorlandıkları ve derse karşı motive olamadıkları görülmektedir. 19. yüzyılda öğrencilerin öğrenmedeki bu başarısızlığı zekâ ya da çalışkanlık gibi kişisel sınırlılıklara dayandırılmıştır. 20. yüzyılın başında eğitimde bireysel farklılıklara ilgi duyulmaya başlanmış ve bunun için yeni müfredatlar geliştirmenin yolları aranmıştır. 1970'lerin sonunda üst biliş ve sosyal biliş olarak yeni bir perspektif ortaya çıkmaya başlamıştır. Üst biliş kişinin kendi düşünceleri hakkında bilgi sahibi ve farkında olmasıdır. Sosyal bilişte ise araştırmacılar öğrencilerin öz-düzenlemeleri üzerine etki eden sosyal faktörlerle ilgilenmişlerdir (Zimmerman, 2002). Bu ilişkiyi Bandura da dikkate almış ve öz-düzenlemeye sosyal biliş yaklaşımı doğrultusunda bakmıştır.

Sosyal bilişsel yaklaşımda (Bandura, 1986), motivasyon ve performans becerilerinin öz düzenlenmesi, beraber çalışan birkaç öz-düzenleme mekanizması tarafından yönetilir. Bu mekanizmalardan biri insanların kişisel yeteneklerine olan inançlarıdır (Öz-yeterlik). Kişinin başarılı olmak için, sadece gereken yeteneklere sahip olması değil; aynı zamanda istenilen amaçları başarmak için yeteneklerine inanması da gerekir. Bunun yanında sosyal bilişsel yaklaşım, insanın kendi kendini yönetme (Öz-yönetme) kabiliyetini ve öz motivasyonunu vurgular. Motivasyon ve hareketin öz-düzenlenmesine kısmen insanların iç standartları ve kendi davranışlarını değerlendirmesi etki eder. Kendi davranışlarını değerlendiren kişinin davranış ve kişisel standartları arasındaki uyumsuzluğu fark etmesi, hedeflediği şeyi başarmak için planladığı hareketleri gerçekleştirmesi açısından motive edici olur. Öz-değerlendirmeye insanlar kendi kişisel standartlarına uyarak davranışlarını gözlemler (Wood ve Bandura, 1989). Birbirleri ile etkileşim halinde olan bu içsel mekanizmalar bireyin kendi davranışlarını düzenlemesini sağlar.

Yıllardır birçok teori insanın psikolojik fonksiyonlarını açıklamak için önerilmiş ve insan davranışı sık sık tek taraflı determinist açıdan açıklanmıştır. Böyle tek yönlü modellerde, davranışın çevresel etkilerle ya da içsel eğilimlerle şekillendiği veya kontrol edildiği belirtilir. Sosyal bilişsel teori psikolojik fonksiyonları karşılıklı neden sonuç ilişkisi içinde üçlü bir sü-

reç olarak açıklar (Bandura, 1986). Bu karşılıklı determinizm modelinde çevresel olaylar, davranış, biliş ve diğer kişisel faktörler birbirini etkileyen süreçler olarak çalışır. Bu çevresel, davranışsal ve bilişsel yeterliklerin gelişmesi ile kişi yeteneklerini etkin bir şekilde kullanacak ve motivasyonu artacaktır. Şekil 1'de bu süreçler arasındaki ilişki görülmektedir (Wood and Bandura, 1989).

Şekil 1. Davranış (B), biliş ve diğer kişisel süreçler (P) ve dış çevre (E) arasındaki ilişki

Zimmerman (2000a: 14), karşılıklı determinizm modeline dayanan sosyal bilişsel teoriye göre öz-düzenlemeyi kendiliğinden oluşan düşünceler, hisler ve kişisel amaçlara ulaşmak için döngüsel olarak uyarlanan, planlanan hareketler olarak ifade etmiştir. Bu doğrultuda öz-düzenleme, öğrenme süreci içerisinde düşünüldüğünde bireyin kendi öğrenme sürecinin sorumluluğunu alması, planlaması ve kontrol etmesi gerektiği düşünülebilir.

1.2. Öz-Düzenlemeli Öğrenme

Öz-düzenlemeli öğrenme sınıf ya da okulda gerçekleşen öğrenme olayının bireysel olarak düzenlenmesidir (Pintrich, 2000: 451). Daha ayrıntılı bir tanım yapılacak olursa, kişinin anlayabilmesi ve öğrenme çevresini kontrol edebilmesi için amaçlar koyması, bu amaçları başarmasına yardım edecek stratejiler seçmesi, bu stratejileri uygulaması ve amaçlarına yönelik süreçlerini izlemesidir (Schunk, 1996). Zimmerman, Bonner ve Kovach (1996: 2) tarafından akademik öz-düzenleme olarak nitelendirilen öz-düzenlemeli öğrenme, bir sınava hazırlanma ya da bir yazı yazma gibi eğitim amaçlarına ulaşmak için planlanan hareketler ve kendiliğinden oluşan düşünce ve hisler olarak da tanımlanmıştır. Öz-düzenlemeli öğrenme öğrencilerin motive olmaları için kullandıkları ve öğrenmelerine rehber olan özel süreçler üzerine odaklanır.

Zimmerman ve arkadaşları (1996: 11) öz-düzenlemeli öğrenmeyi bir-biriyle ilişkili dört döngüsel süreç olarak ele almıştır. Bu süreçleri şöyle açıklamak mümkündür:

Öz-Değerlendirme ve İzleme: Öğrencilerin önceki performans ve kazanımlarını kaydetmeleri ve gözlemlenmeleri sonucunda kendi verimliliklerini değerlendirdikleri zaman gerçekleşir. Örneğin öğrenciler detaylı bir kayıt tutuncaya kadar çalışma zamanlarının ne kadarını boş geçirdiklerini fark etmezler. Öğretmeninden, ailesinden ve arkadaşlarından aldığı dönütler ya da kendini test etmesi öz-değerlendirmeye yardımcı olabilir.

Amaç Belirleme ve Strateji Planlama: Öz-düzenlemeli öğrenme, öğrenciler özel öğrenme amaçları belirledikleri ve amaçlarını elde etmek için stratejiler planladıkları zaman gerçekleşir. Örneğin, dönem ödevini yazmayı erteleyen öğrenciler benzer bir konu için öğretmenlerinin nasıl bir taslak oluşturduğunu gözlemleyebilirler.

Strateji Uygulama ve İzleme: Öz-düzenlemeli öğrenme, öğrenci bir öğrenme stratejisini uygulamaya çalıştığı ve uygulamanın doğruluğunu izlediği zaman gerçekleşir. Örneğin önemli coğrafik kavramları ezberlemesi için gruplama stratejisini kullanan bir öğrenci daha iyi öğrenecektir.

Stratejik Sonuç İzleme: Öğrencinin kullandığı çeşitli stratejilerin verimliliğini, elde ettiği performans sonuçlarına göre izlemesiyle öz-düzenlemeli öğrenme gerçekleşir. Örneğin coğrafyada anahtar kelimeleri ezberlemek için gruplama stratejisini kullanan bir öğrenci göller, çöller, dağlar gibi anlamlı kategorileri; g, ç ya da d harfiyle başlayan kelimeler şeklinde rastgele kategorilerden daha iyi öğrenecektir.

Bu döngüsel öz-düzenleme süreçleri düşünüldüğünde kuşkusuz bütün öğrenenler bir dereceye kadar öz-düzenleme süreçlerini kullanırlar. Fakat öz-düzenlemeli öğrenenler; düzenleyici süreçler ve öğrenme ürünleri arasındaki stratejik ilişkinin farkında olmaları ve akademik amaçlarını başarmak için öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri kullanmalarıyla ayırt edilirler (Zimmerman, 1989; 1990). Bandura'nın sosyal bilişsel öğrenme teorisinden gelişen öz-düzenlemeli öğrenme, kişinin bağımlı öğrenenden bağımsız öğrenene doğru geçişi üzerine odaklanır. Bu doğrultuda öz-düzenlemeli öğrenenler bilişsel, üst bilişsel ve motivasyonel becerilerine güvenirlir. Bu becerileri planlama, amaç belirleme, strateji kullanma-izleme ve öğrenme

amaçlarını değerlendirme için kullanırlar. Ayrıca çeşitli öğrenme stratejilerini geniş bir şekilde kullanırlar (Schraw, Crippen ve Hartley., 2006).

Çeşitli uzmanlar tarafından birçok öz-düzenleme prosedürü belirtilmiştir. Bunlardan bir kısmı şu şekilde tanımlanabilir (Zimmerman, 2001):

Tablo 1. Öz-düzenlemenin bazı anahtar unsurları

-
1. *Amaç belirleme*: Planlanan hareketlerin ya da performans sonuçlarının tanımlanmasıdır.
 2. *Görev stratejileri*: Beceriye gerçekleştirmeye yönelik etkili metotlardır. Örneğin; bilginin hatırlanması için anımsatıcıların (mnemonic) kullanılması.
 3. *Kişisel talimatlar*: Performansı artırmak için kullanılan açık ya da gizli sözlü ifadelerdir. Örneğin; endişeyi azaltmak için kendini rahatlatma ifadeleri.
 4. *Betimleme*: Performansı artırmak için davranışsal süreçlerin zihinsel olarak resmedilmesidir. Örneğin; karmaşık bir işi yapmadan önce zihinde canlandırma.
 5. *Zaman yönetimi*: Çalışma için gereken zamanın ayarlanması ve tahmin edilmesidir. Örneğin temel faaliyetlerin tamamlanmasını sağlamak için kişinin gününü organize etmesi.
 6. *Öz-izleme*: Kişinin kendi performansını izlemesidir. Örneğin; yeni öğrenilen kelimelerin kaydının tutulması.
 7. *Öz-değerlendirme*: Kişinin belli standartlara göre kendini değerlendirmesidir. Örneğin; bir atletin kendi günlük performansını bu konudaki en iyi dereceleri kullanarak izlemesi.
 8. *Çevresel yapı*: Daha etkili çalışma için seçme, düzenleme ve oluşturma gibi ayarlamaların yapılmasıdır.
 9. *Yardım arama*: Bilgi ve beceri için sosyal kaynaklardan yararlanmadır. Örneğin kişinin öğrenmesine yardımcı olacak kitapların, öğretmenlerin, modellerin seçilmesi.
-

Yapılan çeşitli çalışmaların bulguları başarısızlığın en önemli nedeninin, öğrencilerin kendilerini etkili olarak kontrol edememeleri olduğunu göstermiştir. Başarısız öğrenciler düşük akademik hedeflere sahiptirler, yeteneklerini değerlendirmede daha az başarılıdırlar, kendilerini daha çok eleştirirler ve daha az öz-yeterliğe sahiptirler. Bu nedenle başarı üzerine etkisi dikkate değer düzeyde olan öz-düzenleme önem kazanmaktadır (Zimmerman, 1994:5).